Kirsten Gregersen
Rasmus Rask Instituttet
Odense Universitet

HOLLANDSK UDTRÆK[1]

- eller essensen af et undervisningsforløb i dansk udtale

Indledning

I april og maj 1989 afholdt jeg et 24-timers kursus i dansk udtale for 1. og 2. års danskstuderende på Scandinavisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen. Mit ophold kom i stand via ERASMUS-aftalen mellem universiteterne i Groningen og Odense. Nærværende artikel baserer sig hovedsageligt på de erfaringer jeg gjorde i Groningen, men mine tidligere og senere notater fra undervisning af hollandske (og andre) ERASMUS-studerende i Odense vil også blive inddraget.

Undervisning

Undervisningen var tilrettelagt ud fra den teori at forudsætningen for at kunne producere specifikke sproglyde er, at man kan percipere disse lyde. Mange udtalelærere har gjort den erfaring, men man skal ikke være blind for at der kan være undtagelser[2]: mange kan lære at udtale både et dentalt og et alveolært [t], uden nødvendigvis at kunne høre forskellen mellem de to t'er.

Langt det største problem for hollændere (og andre udlændinge), både med hensyn til perception og produktion, er de danske vokaler - for en sammenligning af det danske og det hollandske[3] vokalsystem, se nærmere

Gregersen (under udg.). Derfor bestod de første timer næsten udelukkende af vokalperceptionsøvelser af to typer: 1. *diskriminationsøvelser* (er to lyde eller ord ens eller forskellige?) og 2. *identifikationsøvelser* (hvilken vokal indeholder ordet?).

Perceptionsøvelserne foregik ved at jeg udtalte ordene og de isolerede vokaler - det virker mere naturligt end at bruge båndoptagelser, men har den ulempe at man ikke bagefter kan kontrollere hvordan de konkrete udtaler var - og fortalte hvilke lyde/ord der var ens og identificerede enkelte lyde/ord. I næste omgang blev de studerende enkeltvis bedt enten om at svare på om lydene/ordene var identiske eller om at identificere de enkelte vokaler; såfremt de studerende er koncentrerede i timen lærer de også meget, selv når de ikke selv bliver "overhørt", men det er begrænset i hvor lang tid man kan koncentrere sig om lytteøvelser.

For at både læreren og de studerende kan få overblik over hvilke specielle problemer den enkelte har, er det meget nyttigt at bruge skriftlige tests af samme typer som nævnt ovenfor: det giver den studerende et fingerpeg om hvad hun/han skal koncentrere sig om, og det giver læreren en god basis for tilrettelæggelsen af de følgende timer.

Perceptionstests

Jeg foretog analyser af de skriftlige perceptionstests de studerende blev udsat for. Af disse analyser fremgår det hvilke perceptuelle problemer de hollandske danskstuderende havde på det givne tidspunkt med de anvendte tests - det er muligt at vi senere vil anvende tests med andre eksempler.

Nedenfor ses tabeller med resultater fra de to typer perceptionstests. Det ses at hovedparten af fejlperceptionerne kan henføres til vokalerne, dog er der også problemer med [k/g]. Det sidste kan måske forklares ved at man på hollandsk ikke har distinktionen /k/:/g/ i genuine hollandske ord.

identisk	Forskellig	Udtalt:
5	2	sønner - synder
4	3	sønner - sønner
2	5	sæde - Sade
5	2	ö: - ö:
5	2	ris - ris
1	6	o: - å:
6	1	æ: - æ:
6	1	grim - grim
6	1	klam - klam

Tabel I. Diskriminationstest.
7 informanter deltog, kun vokal- eller ordpar med mindst én fejl er medtaget. Det korrekte er understreget.

æde=6	/	Sade=5
rode=6	/	råde=5
krave=5	/	grave=6
i:=0 / e:=7 / æ:=4 / a:=0		
y:=0 / ø:=7 / ö:=4		
u:=2 / o:=7 / å:=2 / år=0		
krave=7	/	grave=4
node=7	/	nåde=4
bide=4	/	bede=7
Lone=4	/	låne=7
bod=7	/	båd=4
i:=0 / e:=3 / æ:=8 / a:=0		
mode=3	/	måde=8
klatte=3	/	glatte=8

Tabel II. Identifikationstest.
11 informanter deltog, kun items med mindst tre fejl er medtaget. Det korrekte er understreget.

Analyse af produktion

Jeg fik fire af de studerende til at indtale en tekst og en ordliste på bånd - resultaterne fra denne analyse viser ikke direkte noget om deres kommunikative kompetence, men derimod meget om hvori deres udtale adskiller sig fra en "perfekt"[4] dansk udtale.

Nedenfor er (nogle få af) deres udtalefejl[5] opført efter deres alvorlighed og årsag:

1. udtalefejl klassificeret efter den indfødtes perception:
   A. udtaler der kan forårsage kommunikationsbrist (på det segmentale niveau typisk: fonemfejl). Ex: "brage" udtalt som "bræge".
   B. udtaler der ikke giver anledning til misforståelser, men viser at taleren ikke er indfødt. Ex: "grød" udtalt med et kraftigt stemt [g].

2. Udtalefejl klassificeret efter mulige årsager:
   I. L2's[6] skrift-til-lyd regler. Ex: "herredømme" udtalt med konsonantisk [r].
   II. L1's skrift-til-lyd regler. Ex. "mure" udtalt "myre".
   III. L1's lydsystem. Bogstavet "æ" udtales "a".
   IV. kendskab til andre fremmedsprog. [ ] udtales frikativt som i engelsk ("byde").

De danske lyde i IPA-notation

For at give et indblik i hvor rigt det danske lydsystems manifestationer er, har jeg på følgende side lavet en tabel med hovedvarianterne i moderat rigsmål.

VOKALER

IPA	lang-vokal	stød-vokal	kort-vokal	efter [ʁ]	foran [ʋ]	foran [ɥ]	foran [ɑ]
[i]	mile	mil	milde	rille	virke	÷	livlig
[eˤ]	sene	sen	sind	÷	÷	÷	peber
[eˀ]	pæne	pæn	pen	rinde	Per	baby	levne
[ɛ]	sale	sal	÷	bræt	bær	÷	÷
[æ]	÷	÷	vand	÷	÷	÷	÷
[a]	÷	÷	lak	÷	÷	mig	÷
[ɑˀ]	varme	varm	var	rane	÷	÷	hav
[y]	hyle	hyl	hyld	trylle	styrte	÷	syv
[øˤ]	føle	føl!	føl	÷	kørte	÷	øvrig
[øˀ]	høne	÷	høns	ryste	÷	÷	støvle
[œ]	÷	÷	÷	dramme	smør	÷	drøv
[u]	fugle	fugl	fulde	rulle	purk	huj	÷
[oˤ]	sole	sol	foto	rose	sort	÷	÷
[ɔ⁺ɪᶜ]	åben	ål	kul	råbe	÷	÷	bog
[ʌ⁺ɔ]	÷	÷	hoppe	strop	÷	mug	÷
[ɔˤ]	årle	hård	vor	÷	÷	÷	tov

Schwa-vokaler:

[ə] hoppe	[ɐ]	hopper	

KONSONANTER

[bʰ]	pille	[b]	bål	[f]	får	[v]	vår	[m]	mår
[dsʰ]	tal	[d]	dal	[s]	sal	[j]	jul	[n]	når
[gʰ]	karl	[g]	gal	[ʃᶜ]	sjal			[ŋ]	ung
[l]	lang	[ʁ]	ral	[h]	hang				

HALVVOKALER

[ʁˀ]	bade	[ɑ]	savne	[ɥ]	bage	[ʋ]	hirse

Tabel III. IPA-transskriptioner af danske lyde.
Transskriptionerne er taget fra Basbøll og Wagner (1985), skemaopstillingen er min opsummering af deres transskriptioner. "÷" betegner at lyden eller lydkombinationen, med større eller mindre sandsynlighed, ikke eksisterer.

Fremtiden

Fonetikeren Tjeerd de Graaf, skandinavisten Randi Stevens-Brodersen (begge Groningen) og undertegnede, som er dansk fonetiker, begyndte allerede under mit ophold i Groningen at planlægge udarbejdelsen af undervisningsmateriale for hollandske danskstuderende. Dette undervisningsmateriale skal dels bestå af en kontrastiv dansk-hollandsk fonetik og dels af sproglaboratoriebånd og perceptionstests.

Samarbejdet er allerede godt i gang, idet vi under Tjeerd de Graaf's besøg i Odense i september 1989 fik konkretiseret planerne yderligere, samt opstillet en tentativ sammenligning mellem danske og hollandske vokaler. Vi håber snart at kunne færdiggøre sammenligningerne mellem danske og hollandske vokaler og konsonanter. Inkluderet i den kontrastive fonetik skal også være regler for skrift-til-lyd, som er meget komplicerede i dansk, og forskellige fra de hollandske regler. Desuden vil vi tage hensyn ikke alene til standardsprogets/rigsmålets varianter, men også i høj grad til regional og dialektal variation.

Udarbejdelsen af sproglaboratoriebånd og perceptionstests bliver baseret dels på de kontrastive analyser og dels på resultater fra perceptions- og produktionstestene.

Efter at vi startede samarbejdet er der i sommeren 1990 for første gang udkommet en dansk udtaleordbog (Molbæk 1990), hvilke konsekvenser det vil få for udarbejdelsen af undervisningsmaterialet er endnu ikke gennemanalyseret, men det vil muligvis få indflydelse på valg af transskriptionssystem.

Afslutningsvis kan vi sige, at vi håber på at vi med det skitserede undervisningssystem for dansk udtale vil kunne gøre det lettere for hollændere at lære en "perfekt" dansk udtale - vi mener at man kan stille målet så højt, da hollændere ikke har specielt svært ved at lære en akceptabel udtale (det danske og det hollandske lydsystem har mange

fællestræk, der gør det relativt let for hollændere at lære dansk udtale og vice versa). Desuden kunne man bruge undervisningssystemet som model for hollandsk udtale for danskere[7], og for indvandrer / flygtninge-undervisning i dansk.

NOTER

1. "Hollandsk udtræk" er *ikke* dansk slang for genever, men betegnelsen for en møbelteknisk finesse. I Lademand (1984), bind 11, p.10 beskrives det således: "Hollandsk udtræk: har et bord, hvis plade kan forlænges med ca. 3/4 af pladens egenlængde, idet der under bordpladen er anbragt to plader, der hver for sig i udtrukket tilstand ligger i plan med midtpladen".
2. Dette gælder typisk for de konsonanter der udtales med den aktive og den passive artikulator så tæt ved hinanden at der er mulighed for taktilt feedback.
3. Jeg benytter den danske betegnelse "hollandsk" for hvad man på hollandsk kalder "Nederlands", man kan også bruge "nederlandsk" på dansk, men det virker ikke særligt mundret.
4. "perfekt" kan have forskellige betydninger, enten lig med "indfødt", eller "giver ikke anledning til misforståelser", eller måske noget helt tredje - jeg vil ikke her tage stilling til en endelig definition.
5. "Udtalefejl" kan måske defineres som afvigelser der enten forårsager misforståelser eller viser at den talende ikke er indfødt.
6. "L1" betegner modersmål, og "L2" målsprog.
7. Af ukendte årsager synes det at være mindre populært hos danskere at lære hollandsk end vice versa.

LITTERATURLISTE

I denne liste er medtaget titler om dansk som er relevante for en kontrastiv dansk-hollandsk lydbeskrivelse, det er dog kun få der refereres til direkte i artiklen - men den interesserede læser vil kunne drage nytte af listen.

Andersen, Poul. *Dansk fonetik.* Nordisk lærebog for talepædagoger,særtryk: 1964, pp 308-353.

Basbøll, Hans. *The phoneme system af Advanced Standard Copenhagen.* Ann.Rep.Inst.Phon.Univ.Cph. 3. København: 1969, pp 33-54.

Basbøll, Hans. *Dansk fonetik og fonologi.* Odense Universitet, 2.udg., 1977, 48 pp.

Basbøll, Hans & Johannes Wagner. *Kontrastive Phonologie des Deutschen und Dänishen.* Linguistische Arbeiten 160, Tübingen, Niemeyer, 1985, 214 pp.

Becker-Christensen, Christian. *Bogstav og lyd. Dansk retskrivning og rigsmålsudtale 1.* København, 1988.

Brink, Lars & Jørn Lund. *Dansk rigsmål 1-2.* København, 1975, 823 pp.

Gregersen, Kirsten. *The intonation of Danish as spoken by young inhabitants of Odense.* Nordic Prosody III. Umeå, 1984, pp 93-99.

Gregersen, Kirsten. *Tommelfingerregler for udtalen af dansk.* Rasmus Rask Instituttet, Odense Universitet, Marts 1989, 17 pp.

Gregersen, Kirsten. *Hollænderes udtale af dansk.* 3. møde om udforskningen af dansk sprog. Århus, under udgivelse, 10 pp.

Hansen, Erik. *Skrift, stavning og retstavning.* København, 1981, 134 pp.

Hansen, Erik & Jørn Lund. *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk.* København, 1983, 105 pp.

Heger, Steffen. *Sprog og lyd. Elementær dansk fonetik 1.* Gjellerup, 1974, 77 pp.

Heger, Steffen. *Tale og tegn. Elementær dansk fonetik 2.* Gjellerup, 1975, 93 pp.

Heger, Steffen. *Sprog og lyd*. Gjellerup, 1981 (2.udg. af Heger (1974) og Heger (1975)).

Molbæk Hansen, Peter. *Dansk udtale/Udtaleordbog*. Gyldendals røde ordbøger, 1990, 761 pp.

Rischel, Jørgen. *Notes on the Danish vowel pattern*. Ann.Rep.Inst.Phon-Univ.Cph. 3. København, 1969, pp 177-205.

Thorsen, Nina. *The tonal manifestation of Danish words containing assimilated or elided schwa*. Nordic Prosody III. Umeå, 1984, pp 215-230.

Thorsen, Nina Grønnum. *Intonation and text in Standard Danish*. Journ.-Acoust.Soc.Am. 77 (3), 1985, pp 1205-1216.

Thorsen, Nina Grønnum. *Sentence intonation in textual context - Supplementary data*. Journ.Acoust.Soc.Am. 80 (4), 1985, pp 1041-1047.

Thorsen, Nina Grønnum. *Text and intonation - a case study*. Nordic Prosody IV, ed. Kirsten Gregersen & Hans Basbøll. Odense, Odense University Press, 1987, pp 71-79.

Thorsen, Nina & Bent Jul Nielsen. *Fundamental frequency patterning and sentence intonation in two Jutlandic dialects - A first approach*. Ann.Rep.Inst.Phon.Univ.Cph. 15. København, 1981, pp 1-12.